

RÓMAI FELIRATOK ERDÉLYBŐL.

TORMA KÁROLY I. tagtól.

HARMADIK KÖZLEMÉNY *).

1865 és 1866-ban folytatott felíratani vizsgálataim fájdalom nem voltak oly eredményesek, mint az előzetes 5 év alattiak, a melyek folytán 44 új, 26 már közlött, de hibásan közlött s a fellelt eredetiekről kijavított, s 1 elveszett, összesen 71 felíratot sikerült csupán e lapok hasábjain közölnöm. Másnemű foglalkodások gátolván meg az ezelőtt csaknem megszakítás nélkül folytatott felíratani vizsgálatokban s illetőleg az ezekkel összekötött utazásokban : nem vala módomban Erdély felíratani leleteit folytonosan szemügygyel tartani, s főként ama leletekben gazdag vidékeket megvizsgálni, melyeken az arad-alvinczi vasútvonal főként 1865-ben folytatott földmunkálatai többnemű s értésemre csak hallomás útján s így meg nem bízhatólag jutott leleteket hozának napvilágra. Üresen azonban ez évek mégsem hagyták archaeologiai tárczámat. E pár lapon veszik a régiség-s főként a felíratani irodalom kedvelői ama felíratokat, melyeket 1865—1866-ban látom s másolnom lehetett.

Tihó 1).

0,33 m. magas — 0,20 m. széles, három darabra törött porondkő fogadmányi-oltár.

SILVA
NODO
MEST
ICOTA
VIVSFC

„*Silvano Domestico Tavius* [vagy *Titus Avius*] *faciendum curavit.*“

Találták 1865-ben. Holtzer Ignác úr adományából az erdélyi muzeumban.

*) Az I. Közleményt l. *Archaeologiai Közlemények*, III. (Uf. I.), 141—150, s a II-at u. o., V. (Uf. III.), 12—28 l.

¹⁾ A tihói római táborállomásról l. *Neigebaur*, „Dacien“, 233—234; értekezésemet „A M. Tudom. Akad. Évkönyvei“ XI. 2-ik darab, 20 l.; s *Ackner-Müller*: „Die römischen Inschriften in Dacien“, 753—754. szám.

Alsó-Kosály ¹⁾.

Egy zöldporondkőből faragott síremlék felső részének 0,40 m. magas — 0,62 m. széles töredéke.

M B
 ////VSCIANIEQ////
 //////////VIII////////

„[Dis] *manibus* [. F] *usciani equitis* [. vixit annis]
VIII m [ensibus].“

Találták 1861-ben, midőn az Esterházi Miguel gróf kapjoni udvartelkén egy melléképületet szeszgyárrá idomítottak, a régi épület falába épületanyagként befalazva.

A tulajdonos gróf úr adományából az erdélyi muzeumban.

Szamosujvár ²⁾.

Egy zöldporondkőből faragott síremlék alsó részének 0,69 m. magas — 0,91 m. széles töredéke.

//// ////
 //////////////////////////////////////
 TILIANVSMIL.////GX////
 GEM·ANTONINIAN//
 LIBR·COS·N·ET·AELA
 PAVLINA·ET·VLP·DV
 BITATA·FILI·PAREN
 TIBVS·PIENTISSIMS
 POSVERVNT

„[Dis Manibus] *tilianus miles* [le]gionis X[III] *Geminae Antoniniana* *librarius consularis numeri, et Aelia Paulina, et Ulpia Dubitata filiae parentibus pientissimis posuerunt.*“

Találták 1865-ben a város malmának gátja mellett, az egykori római fürdők közelében. Voith Miklós úr adományából az erdélyi muzeumban.

Librariusnak neveztetett az a katona, a ki mint írnoka a csapatnak, ennek irományait — mint névlistáját stb. — kezelte, illetőleg vezette ³⁾. *Librarius consularis numeri* elég szokatlan kifejezés; mely azt teszi, hogy az egykor Szamosújvártt állomásozott segédlovasosztály = numerus, emez írnokát nem egyszerűen az osztály parancsnoka = praefectusa, hanem valamelyik consularis = daciai kormányzó, — ki egyszersmind a tartomány hadi parancsnoka is volt — tette azzá; illetőleg hogy nem volt osztályának egyszerű írnoka praefectusi kinevezés folytán, hanem főhadparancsnoki kinevezéssel volt megkülönböztetve.

¹⁾ Az a.-kosályi római táborállomásról s leleteiről l. „*Rómaiak nyoma Erdély északi részeiben*” című értekezésemet „*Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei*“, I., 35—43 l.; *Ackner-Müller*, 759—769 sz.

²⁾ A szamosújvári római castrum és leleteinek leírását, l. fentebbi értekezésemben „*Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei*“, I., 30—35. l.; *Neigebaur*, „*Dacien*“, 231—233 l.; *Ackner-Müller*, „*Die römischen Inschriften in Dacien*“, 771—775. sz.

³⁾ V. ö. *Pitiscus*, „*Lexicon Antiquitatum Romanarum. Venetiis, 1719.*“ II., 457 l.; *Becker-Marquardt*, *Handbuch der römischen Alterthümer*, III., 2., 421 l.

A *numerus* alatt az egykor Szamosújvártt állomásozott *ala II. Pannoniorum* ¹⁾, vagyis a Pannoniusok II-ik segéd-lovasosztálya van értve. Felíratunk érdekesen bizonyítja be azt, hogy a pannoniusok e lovasosztálya a XIII. *legio gemina* segédhadához tartozott. Az illető ugyanis a *legio* katonájának s a *numerus* írnokának van nevezve — a mi e *legio* s *numerus* együtvértartozását fejezi ki, hallgatagúl azt bizonyítván, hogy az illető rendes ezredéből tétetett át hadparancsnoki kinevezés folytán ezredének *auxiliaris* osztályába.

A XIII. *legio antoniniana* mellékneve kétségenkívülivé teszi, hogy egy, a késői Antoninusok korában [211—222] készült síremléssel van dolgunk. A késői Antoninusok korában [Caracalla és Geta, Diadumenus, Heliogabalus] mondjuk, mert *Borghesi* elfogadott véleménye szerint tudva van, hogy Caracalla kezdé legelsőbben a *legiók* melléknevéhez fűzni saját nevét is ²⁾, mit aztán utódai is elfogadtak s gyakoroltak.

Szék ³⁾.

0,87 m. magas — 0,35.5 m. széles, zöldporondkőből faragott fogadmányi-oltár.

SILVNO
SACRVM
PROSAL
C·IRVLIN
IMGROEI
VSDEM

„*Silvano sacrum pro salute Caji Irulini magistro (így) eiusdem.*“

Találták 1865-ben a város melletti „Sóspatak“ nevű határrészben. Hortopán Simon úr adományából az erdélyi muzeumban.

A mi a lelet helyiségét illeti, nincs kétségem abban, hogy Szék gazdag sótelepét a rómaiak is bányászták; s alig hihető, hogy *Silvanus collegium*ának *magistere pietas*ának jelét csak esetleges ötletből tétette volna ez akkoron kétségenkívül erdős helyre. Nem kétlem, hogy a széki sótelepet egykor bányászott római aknamunkások a szamosújvári állótábor raját képezék.

Pusztá-Szent-Miklós.

0,88 m. magas — 0,60 m. széles, mészkőből faragott síremlék, melyen egy szakállas férfi dombormivü mellképe látható. A síremlék mindkét oldala letörött. A mellkép balján ⁴⁾.

IVLARPHOC////////
AVGMVN/////////
AELH/////////
MAR/////////
NT/////////
B////////

¹⁾ És nem *Praetorii Pii* vagy *Praetorianorum Piorum*, mint „*Az alsó-ilosvai római állótábor s műemlékei*“ című értekezésemben véltem, l. „*Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei*“, III, 54 l.; v. ö. *U. o. I.*, 34 l.

²⁾ L. *Becker-Marquardt* „*Handbuch der römischen Alterthümer*“, III. 2. 374 l. 2124. j.

³⁾ Erdély sótelepeinek egyike; aknáit azonban jelenleg nem mivelik.

⁴⁾ Jobbján aligha volt valamely felírat.

„*Julius Arphoc[io vagy Arphocidio] anguri mun[icipii] Aelia H[adriana uxor] mar[ito pie]nt[issimo] b[ene merenti].*“

A báró Kemény Ferencz-féle lakház falába a bejárattól jobbra befalazva. Ugyan e lakház falába (a bejárattól balra) egy más, álló emberi alakot ábrázoló római dombormivü faragvány — melyen azonban nincs felirat, — s az épület homlokfalába két, egymásnak háttal fordult s nyugvó helyzetben levő oroszlánt (közbül a fenyőalmával) ábrázoló faragvány is van befalazva ¹⁾. Hogy e feliratokat hol, a p.-szentmiklósi határon, a dezméri völgy nyilatában ²⁾, vagy tán épen Kolozsvártt találták? kitudnom nem sikerült. Mindenesetre e felíratos kő is a kolozsvári leletekhez számítandó; s így még egy bizonyíték arra nézve, hogy a mai Kolozsvár helyén egykor colonia = municipium = Napoca, s nem valamely kisebbszerü vicus = Patavicensium létezett ³⁾.

Kolozsvár ⁴⁾.

0,57 m. magas — 0,63 m. széles, mészkőből faragott síremlék.

//// M
 ////////// EC·ET·PATRO //////////
 ////////// IXIT·ANNI //////////
 ////////// ENTINA·MAR //////////
 ////////// ACIENDVM //////////

„[Dis] *Manibus* [. d] *ecurio et patronus* [collegii fa rom? v] *ixit anni* [s] *entina marito* [.] *faciendum* [curavit].“

A hídutezában levő 282 sz. Pákei-féle ház udvarán látható egy részlet a régi „óvár“ faragott kövekből épített körfalából; felíratos köviünk e falba mint építési anyag megcsonkított állapotban — mert felső párkánya a fal függélyes előszíneinek kedvéért le van faragva — megfordítva van befalazva.

Torda.

Egy 0,21 m. magas — 0,20 m. széles, mithriacus jeleneteket ábrázoló fehér-márvány dombormivü metszvény alján.

AVR DOLENS MILLEGEX/////

„*Aurelius Dolens miles legionis* [kétségenkívül V macedonicae] *ex* [voto].“

Nagy Miklós úr adományából az erdélyi muzeumban.

¹⁾ Ama kétsoru felírás, mely e faragvány párkányán olvasható, későbbi metszetü; a mi abból kitetsző, hogy azon helyeken, hol a faragvány esetleg derékban ketté van törve, a szavakat a metsző is kétfelé választotta.

²⁾ V. ö. „Archaeologiai Közlemények“, V., 3. 13 l.

³⁾ V. ö. *U. o.*, 15—16 l.

⁴⁾ Az egykor itt létezett római telepváros s műemlékeinek leírását l. a fentebb megjelölt helyeken idézett e címü értekezésemben „*Über einige dacische Inschriften*“ l. „*Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*“, X. XCII. l.; *Neigebaur*, „*Dacien*“, 222—231 l.; *Ackner-Müller*, „*Die römischen Inschriften in Dacien*“, 722—747, 864, 891 sz.

Várfalva ¹⁾.

1. Egy mészkőből faragott síremléknek 0,29 m. magas — 0,25 m. széles töredéke ²⁾.

//// M
 //////////EL·IVL////////
 //////////X·ANN////////
 //////////REL·SAT////////
 //////////////////////////////////////

„[Dis]Manibus [Aur]elius Jul[ius vagy Julianus vi]xit annis [. . . . Au]relius Sat[urninus [.].“

Szabó Béni 231 sz. telkének utcza felőli kertfalába befalazva.

2. Az oláh templom tornáczában lépcsőül van egy 0,65 m. magas — 0,46 m. széles mészkőlap használva, melyről a felirat lekopott e kezdő betűn kívül:

D ////
 „Dis [Manibus].“

Károly-Fehérvár.

0,58 m. magas — 0,34.5 m. széles porondosmészkőből faragott fogadmányi-oltár.

DIANAE
 SACR·
 P·CAESO
 NIVS
 CELER
 V·S·L·M·

„Dianae sacrum Publius Caesonius Celer votum solvit libens merito.“

Találták Maros-Portuson 1865-diki november 7-én. Jelenleg Alvinczen Bacsilla Elek úrnál.

Csóra.

Egy mészkőtuffból faragott, de hat darabra törött síremléknek 0,76.5 m. magasságban — 0,68.5 m. szélességben összeállítható részei; melyeken egy női mellképet koszorúban ábrázoló dombormivű faragvány alatt e felirat olvasható:

D > ////
 Q·VAL·MAN////////
 VET·LEGV////////
 MISS·PR.////////
 ////AC·SAP
 //////////////////////////////////////

Találták a csórai határon levő úgynevezett „vályá re“-i fogadó közelében, a vasúti munkálatok közben. Pávai V. Elek úr adományából az erdélyi muzeumban.

¹⁾ Az egykor itt létezett állótáborról, s a romjaiban talált régiségekről l. *Neigebaur*, „Dacien“, 195—198 l.; *Ackner-Müller*, i. m., 710—714 sz.

²⁾ Hibásan közölték *Neigebaur*, i. m., 196,2.; *Ackner-Müller*, i. m. 712 sz.

Ha e felírat 4-dik sorának tisztán katonai értelmet tulajdonítunk, olvasása ez lehet: „*Dis [Manibus] Quintus Valerius Maximus veteranus legionis V[Macedonicae] missicius pro[praetoris]*“

*Missicius*nak azon római katona nevezetett, ki a becsületi-bocsátványt, a *honesta missio* ércztábláját = katonai szolgálatából való elbocsátási-oklevelét megnyerte ¹⁾.

Csak sajnálni lehet, hogy e felírat 4-ik és 5-ik fontos sorának olvasása — épen azok lévén leginkább megcsontítva — nem lehet biztos. Nagy valószínűséggel állithatni azonban, hogy e két sor Dacia felosztására vonatkozik ily olvasással: „*missicius pr[ovinciae vagy provincialis III. D]aciarum Sar[mizegethusae] stb.*“ Ha ez olvasás nem hibás, felíratunk e kifejezése Dacia felosztására s köz- illetőleg alkotmányos életére vonatkozólag fontos adatot szolgáltat; mert ez esetet véve fel, Qu. Valerius Maximus a három részre osztott Dacia követeinek egyike lehetett a sarmizegethusai concilium provinciae-n, vagy országgyűlésen ²⁾.

Veczel.

Egy itt lelt ezüst fibula töredékén mélyvésetű s fekete üveg-email eresztékű betűkkel e felírat van metszve:

QVARTINE VIVAS

„*Quartine vivas* [vagy megfordítva *vivas Quartine*].“

Vétel útján az erdélyi muzeumban.

E fibula felíratához — a férfinév kivételével — hasonló olvasható egy Vádon, Fogaras-vidéken lelt csinos arany fibulán ³⁾.

Jelen közleményem 11 új-, 1 már ismert — de hibás közlemény nyomán ismert — összesen 12 felíratot tartalmaz.

¹⁾ V. ö. *Orelli*: „*Inscriptionum latinarum selectarum amplissima collectio*“, 3579, 3582, 3583 sz., *Orelli-Henzen*, u. o., 6861 sz.

²⁾ L. „*Dacia felosztása a rómaiak alatt*“ című értekezésemet, „*Az Erdélyi Muzeum-Egylet Évkönyvei*“, II., 108—114 l.

³⁾ *Juliane vivas* l. *Ackner-Müller*, i. m. 810 sz.